

Kallistos Ware

Razodetje osebe
Od posameznika k občestvu

Založba Dravljje

Ljubljana 2021

Kazalo

Predgovor (p. Marko I. Rupnik)	9
1. »Po podobi in podobnosti«: edinost človeške osebe	17
2. Človeška oseba kot podoba Trojice	38
3. Enotnost človeške osebe v misli grških očetov	63
4. Čas: zapor ali pot do svobode?	79
5. Ali smemo upati na odrešenje vseh?	93
6. Odrešenje in <i>théosis</i> (poboženje) v pravoslavni teologiji.....	121
7. Seme Cerkve: mučeništvo kot splošna poklicanost ...	152
8. Vrednost snovnega stvarstva	171
9. Moj pomočnik in moj sovražnik: telo v grškem krščanstvu	189
10. Spremenjenje telesa	214
Spremna beseda (Sergej Valijev)	237

I. »PO PODOBI IN PODOBNOSTI«:
EDINSTVENOST ČLOVEŠKE OSEBE¹

Jaz sem le en sam

Sin enega izmed župljanov naše pravoslavne župnije v Oxfordu je po televiziji gledal oddajo o ogroženih vrstah. Po koncu oddaje je bil nenavadno tiho. Nato je s prizvokom zaskrbljenosti dejal materi: »Pomemben sem, kajne? Kajti kot vidiš, sem skoraj izumrl – jaz sem le še en sam.«

Deček je izrazil bistveno resnico o človeški osebi: »Jaz sem le en sam.« Vsak človek je edinstven in nenadomestljiv. Ni dovolj reči, da človeška vrsta zaseda posebno in edinstveno mesto med vsemi različnimi vrstami živih bitij, temveč moramo tudi poudariti, da je vsaka posamezna oseba znotraj človeške vrste edinstvena – in tega ji ni mogoče odvzeti. Nismo zamenljivi znaki ali programi na računalniku, saj je v vsakem izmed nas neprecenljiv zaklad, ki ga ni mogoče najti v nikomer drugem. Že pred rojstvom, še več, že od vekomaj, nas Bog Stvarnik pozna v naši edinstvenosti, vsakomur namenja posebno ljubezen in mu dodeljuje drugačen načrt. V vsakem izmed nas prepozna možnosti, ki jih ne more uresničiti noben drug človek na svetu. Vsakdo je poklican, da ustvari nekaj lepega na svoj, neponovljiv način.

Sveto pismo poudarja edinstvenost vsake osebe, ko pravi, da bo Jezus Kristus vsakemu zmagovalcu dal bel kamenček: »In na kamenčku bo napisano novo ime: tega ne pozna nihče, ra-

---

¹ Prvič objavljeno v: J. T. Chirban, *Personhood: Orthodox Christianity and the Connection between the Body, Mind and Soul*, Westport 1996, 1–13.

zen tistega, kdor ga prejme.« (Raz 2,17) Na »veke vekov« obstaja skrivnost, skrita v vsaki osebi, skrivnost, ki si jo delita le ta oseba in Bog. Ko je kijevski veliki knez Vladimir Monomah (umrl 1125) izpostavljala neizčrpno raznolikost človeškega rodu, je pripomnil: »Kako različne so podobe na človeških obličjih,« celo če bi se vsi možje in žene na svetu zbrali skupaj, »ne bi bilo nikogar, ki bi imel enako podobo, ampak bi vsi imeli lastno podobo po Božji modrosti.«² Vsaka oseba je ogrožena vrsta, kajti vsaka je drugačna in o vsaki lahko rečemo: »Jaz sem le še en sam, na vsem svetu ni nikogar, ki bi bil prav tak kot jaz.«

Iz te edinstvenosti vsake človeške osebe sledi, da je vsakdo neprecenljiv. Zato je Zosima Palestinski, puščavnik iz šestega stoletja, dejal: »Odrešenje ene osebe, ustvarjene po Božji podobi, je Bogu dragocenejše od deset tisoč svetov z vsem, kar vsebujejo.«³ Obnovimo čudenje nad to neizčrpno skrivnostjo naše osebe, ne v domišljavosti, ampak s treznim realizmom: »Zahvaljujem se ti, ker sem tako čudovito ustvarjen.« (Ps 139,14)

Toda zakaj smo edinstveni, neponovljivi in nenadomestljivi? Kaj nas dela drugačne od ostalih živih bitij v svetu, ki nas obdaja, in različne drug od drugega? V čem je poseben pomen in vrednost vsake človeške osebe? V iskanju odgovora na ta vprašanja bi morali pravoslavni kristjani prisluhni številnim nasprotujočim si glasovom našega modernega in postmodernega sveta. Pravoslavni moramo z natančnostjo in ponižnostjo, ki je doslej še nismo pokazali, raziskati temeljna spoznanja sodobne medicine, psihologije in sociologije. Vendar pa ne smemo pri-

čakovati, da bi nam te vede priskrbele že pripravljene odgovore. Teologi so pogosto presenetljivo lahkoverni in preveč zlahka zaupajo domnevnim znanstvenim odkritjem. Ko poslušamo druge, moramo biti odprti, ne da bi se odpovedali lastnemu izročilu. Ohranjajmo pred očmi tisto, o čemer smo kot kristjani posebej poklicani pričevati. Kot dediči živega izročila očetov imamo lasten pogled na svet in ne smemo dopustiti, da nam ga določa sekularno okolje.

Kaj je torej tisto, v čemer se krščanski pogled na osebo razlikuje od sekularnega svetovnega nazora? Odgovor lahko najdemo v besedah očeta Zosime: »Odrešenje ene osebe, ustvarjene po Božji podobi.« Kot kristjani izhajamo iz predpostavke, da je oseba Božja podoba, končni izraz neskončnega Božjega izraza samega sebe. »Bog je rekel: ‚Naredimo človeka po svoji podobi, kot svojo podobnost!‘« (1 Mz 1, 26) To je temelj, zvezda vodnica celotne pravoslavne antropologije. Bog zaseda najgloblje središče našega obstoja. Človeškega bitja ne moremo razumeti ločeno od Boga, saj ta določa našo človeškost.

Toda v nadaljevanju našega razmisleka moramo biti previdni. Kot opominja Epifanij iz Salamine (umrl 403): »Izročilo pravi, da je vsak človek po Božji podobi, a ne govori o tem, v čem točno je ta podoba.«⁴ Tako kot pri mnogih drugih antropoloških vprašanjih tudi pri tem med cerkvenimi očeti ni jasnega soglasja. V dogmatskem izročilu Cerkve – v doktrinalnih dekretih sedmih ekumenskih koncilov in dekretih kasnejših krajevnih sinod, sprejetih v celotni pravoslavni Cerkvi, na

4 Epifanij iz Salamine, *Krivoverstva (Panarion)* 70, 3, 1; prim. *Sidro vere* 55, 4–5. O patrističnem nauku o Božji podobi gl. J. E. Sullivan, *The Image of God*, Dubuque 1963; W. J. Burghardt, *The Image of God in Man, According to Cyril of Alexandria*, Washington 1957; L. Thunberg, *Microcosm and Mediator: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund 1965, 121–139. Za bolj splošno obravnavo gl. D. Cairns, *The Image of God in Man*, London 1953.

2 G. P. Fedotov, *The Russian Religious Mind*, zv. 1: *Kievan Christianity: The Tenth to the Thirteenth Centuries*, Cambridge 1966², 247.

3 Zosima Palestinski, *Izreki* 11, PG 78, 1696C; prim. P. Evergetinos, *Synagoge*, zv. 3, izd. V. Matthaiou, Atene 1964, 501, §47.

primer v dekretih palamitskih koncilov, ki so zasedali v Carigradu med letoma 1341 in 1351 – tako rekoč ni nobenih izrecnih opredelitev glede osebe. Veroizpoved govori o vstajenju mrtvih poslednji dan v bistveni enotnosti človeške osebe, s telesom in dušo. A to je vse. Kot pripominja Gregor Palamas (1296–1359), pušča izročilo odprta vprašanja, kako je duša povezana s telesom, ali se um (*noûs*) nahaja v glavi ali srcu, kaj je sedež domišljije in spomina.⁵ Z besedami Johna Meyendorffa: »V fiziologiji ni dogem.«⁶ Prav tako tudi ni dogem, ki bi natančno opredeljevale značaj Božje podobe.

Pravoslavni se moramo torej varovati težnje, da bi domet dogme razširili prek njenih dejanskih meja, in zavrniti skušnjava, da bi izročilo naredili bolj jasno in monolitno, kot v resnici je. Da smo po Božji podobi, je nesporno. Toda kako smo po Božji podobi in kaj je ta podoba, je vse prej kot očitno. Ne smemo poenostavljati patrističnega stališča, saj nam očetje ne ponujajo enega sistematičnega nauka o človeški osebi, ampak nam le ponujajo različne pristope k nenehni skrivnosti osebe. Znotraj globoke enotnosti v patristični dediščini je prostor za ustvarjalna nasprotja in dopolnitve.

S potrebno previdnostjo se torej lotimo osrednjega vprašanja. Kaj pomeni »po Božji podobi«? Kaj ta podoba obsega in kaj izključuje?

⁵ Gregor Palamas, *Triade v bran svetih hezihastov* I, ii, 3; II, ii, 30, izd. J. Meyendorff, *Spicilegium Sacrum Lovaniense* 30–31, 79 in 381.

⁶ J. Meyendorff, *A Study of Gregory Palamas*, Crestwood 1974², 148.

Pomen podobe: odnos

Dejstvo, da je človeška oseba ustvarjena po Božji podobi, pomeni najprej in predvsem usmerjenost, naravnost, odnos.

Usmerjenost je najprej vertikalna – odnos z Bogom. Če smo po Božji podobi, to pomeni, da človeška oseba ne more biti opredeljena in razumljena preprosto iz same sebe, kot nekaj neodvisnega in avtonomnega. Pomen moje individualnosti ni vsebovan samo v meni samem. Le ko se vidim v odnosu z Bogom, dobi moja oseba resničen pomen. Brez Boga sem nerazumljiv.

Iz tega sledi, da ne moremo najprej opisati človeške osebe same na sebi in nato nadaljevati s premislekom o njenem odnosu z Bogom, kot da bi bil ta odnos le dodatek. Nasprotno, človeška oseba brez Boga ni normalna, ampak nenormalna, ni človeška, ampak 'podčloveška'. Biti ustvarjen po Božji podobi pomeni, da smo ustvarjeni za prijateljstvo in občestvo z Bogom. Če odklonimo to prijateljstvo in občestvo, zavračamo svoj resnični jaz. Ko pritrjujemo človeškosti, pritrjujemo Bogu, in ko zanikamo Boga, zanikamo tudi človeškost. V tem smislu je teist edini pravi humanist. Spominjam se govora očeta Sofronija (1896–1993), učenca Silvana z Atosa, na srečanju v Oxfordu pred mnogimi leti. Ko se je razprava bližala koncu, je povezovalc pogovora povabil k zadnjemu vprašanju. Nekdo iz občinstva je vprašal: »Povejte, oče, kaj je Bog?« Oče Sofronij je odvrnil: »Povejte, kaj je človek?« Zares, ti vprašanja sta neločljivi.

Takšna je vertikalna razsežnost osebe. Biti človek pomeni biti v odnosu z Bogom – to je pomen naše ustvarjenosti po Božji podobi. Sebe ne morem razumeti ločeno od Boga. A ta vertikalna usmerjenost v odnosu z Bogom vsebuje tudi horizontalno usmerjenost. Biti človek pomeni biti v odnosu s soljudmi. Kajti Bog, po čigar podobi smo ustvarjeni, je Bog Svete Trojice, zaradi česar je Božja podoba v nas podoba Trojice. Bog, ki je ključen za

to, da sem oseba, Bog, brez katerega ne morem v resnici biti človek, je Bog medsebojne ljubezni. Ni enostavna monada, ni zgolj ena oseba, ki ljubi zgolj sebe, ampak je trooseben – je Oče, Sin in sveti Duh, ki se ljubijo v vzajemnem odnosu. Kot je upravičeno poudaril metropolit Joanis Zizioulas: »Božja bit je bit odnosa: brez pojma občestva ne bi bilo mogoče govoriti o Božji biti.«⁷

Če vse to velja za Boga, potem velja tudi za človeško osebo, ustvarjeno po njegovi podobi. Ljudje smo poklicani, da na svetu širimo *perichóresis* (izmenjavanje medsebojne ljubezni), ki v nebesih združuje tri člane Svete Trojice. Enotnost Trojice je seveda edinstvena enotnost in človeške osebe ne bodo nikoli dosegle enake stopnje enotnosti, bližine in medsebojnega prepleta kot tri Božje osebe. Toda v polnem upoštevanju razlikovanja med Božjim in človeškim lahko še vedno trdimo, da obstaja analogija med tema dvema ravnema: »Da bi bili vsi eno, kakor si ti, Oče, v meni in jaz v tebi, da bi bili tudi oni v naju.« (Jn 17,21) Vasilij iz Stavronikita z dobrimi razlogi poudarja, da je ta 'kakor' Svete Trojice ključen za naše odrešenje, »edina stvar, ki je potrebna«.⁸

Da bi bili pristne človeške osebe po Božji podobi, moramo torej na zemlji odsevati tisto, kar Hristos Janaras imenuje »etos občestva Trojice«.⁹ Če je Božja bit bit odnosa, je človeška bit prav tako odnosna. In če je nemogoče govoriti o Božji biti brez pojma občestva, je isti pojem *koinonía* prav tako bistven za ves naš govor o človeškosti. Bog je solidarnost, izmenjava, medse-

bojni dar in takšna je tudi človeška oseba. Kot osebe, ustvarjene po Božji podobi, se ne moremo uresničiti v osamljenosti. Naša vera v Boga kot Trojico pomeni, da ne more biti resnične osebe, če ne obstajata vsaj dve osebi, ali, še bolje, vsaj tri, ki so v občestvu druga z drugo. Kot pravoslavni kristjan verujem v Boga, ki je Trojica, zato *te potrebujem, da bi bil lahko jaz sam*. Le v odnosu s teboj se lahko spoznam kot oseba. Kajti resnična oseba sem lahko le, če ljubim druge, v podobnosti z Bogom, s Trojico, in če sem ljubljen od drugih. Oseba je vedno medosebna – 'jaz' ne more obstajati brez 'ti'.¹⁰

Cogito, ergo sum, je trdil René Descartes: »Mislim, torej sem.« A to izraža le majhen del resnice. Nujno je zatrditi tudi *amo, ergo sum*: »Ljubim, torej sem.« In tudi *amor, ergo sum*: »Ljubljen sem, torej sem.« Kot je dejal veliki romunski teolog Dumitru Staniloae (1903–1993): »Kolikor nisem ljubljen, toliko sem nerazumljiv samemu sebi.«¹¹

Ob tem lahko opazimo, da je odnos do druge osebe povezan s tem, kar izražamo z rokami in očmi. Stisnjena pest – zaprta, ključevalna, agresivna, izključevalna in grozeča – kaže na zanikanje resnične osebe. Nasprotno pa so roka, iztegnjena v pozdrav drugi roki, roke, razprte v objem druge osebe in iztegnjena prsta dveh oseb v želji, da bi se dotaknili druga druge, kot na Michelangelovi freski v Sikstinski kapeli v Vatikanu, kjer je upodobljeno Božje stvarjenje Adama, pokazatelj osebe. Tako je tudi z očmi: resnično postanem oseba šele, ko te pogledam v oči in ti dovolim, da se zazreš v moje.

¹⁰ Prim. K. Ware: »The Human Person as an Icon of the Trinity«, *Sobornost* 8/2 (1986), 6–23; slov. prevod v drugem poglavju te knjige (op. prev.).

¹¹ A. C. de Beauregard, *Dumitru Staniloae: »Ose comprendre que je t'aime«*, Pariz 1983, 24.

⁷ I. Zizioulas, *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, Crestwood 1985, 17. O Zizioulasovi teologiji osebe gl. tudi P. McPartlan, *The Eucharist Makes the Church: Henri de Lubac and John Zizioulas in Dialogue*, Edinburgh 1993, posebno 138–143, 166–186. Morda bi McPartlan lahko bolj kritično preučil pojem telesne osebности, ki ga pogosto uporablja Zizioulas.

⁸ Arhimandrit Vasilij iz Stavronikita [zdaj Ivirona], *Hymn of Entry: Liturgy and Life in the Orthodox Church*, Crestwood 1984, 43.

⁹ C. Yannaras, *The Freedom of Morality*, Crestwood 1984, 16.

Številni sodobni misleci, tako pravoslavni kot nepravoslavni, so izpostavili medosebni značaj naše človeškosti s tem, ko so začrtali razliko med posameznikom in osebo.¹² Razlika je posebno očitna v grščini. *Átomon*, posameznik, označuje človeka kot obrnjenega navznoter, samostojnega, izoliranega, kot številko, zabeleženo v popisu. *Prósopon*, oseba, pa označuje človeka kot obličje, kot obrnjenega navzven, v odnosu, prepletenege z drugimi. Medtem ko *átomon* pomeni ločitev, pomeni *prósopon* občestvo. Posameznik je človek kot tekmeč, oseba pa je človek kot sodelavec. Ves namen našega življenja na zemlji je v tem, da se razvijemo iz posameznika v osebo. Prav občestvo po podobnosti s Trojico je tisto, kar drugo razlikuje od prvega.

Posameznik je tisti, ki pravi 'jaz', 'mene', 'meni', medtem ko oseba pravi 'mi', 'nas', 'naš' in 'ti'. V tem smislu imamo lahko Gospodovo molitev za resnično osebno molitev. V njej je enkrat rečeno 'mi', dvakrat 'nas', trikrat 'nam', trikrat 'naš', trikrat 'tvoj', nikjer pa ni uporabljen zaimsek 'jaz', 'meni' ali 'mene'. Dostojevski v *Bratih Karamazovih* pripoveduje zgodbo o starki in čebulici, ki je že v otroštvu, ko sem jo slišal, burila mojo domišljijo. Spomnili se boste, kako se je angel varuh trudil, da bi starko izvllekel iz ognjenega jezera s čebulico, ki jo je nekoč podarila beraču. Ko so se preostali ljudje v jezeru zbrali okrog nje, da bi tudi njih potegnili ven, je ogorčeno zavpila: »Mene vleče, ne vas, čebulica je moja, ne vaša!«¹³ Nič čudnega, da se je čebulica zlomila na dvoje in da je starka padla nazaj v ogenj. Kajti s tem, ko ni bila pripravljena deliti, s tem, ko ni hotela reči: »To je naša čebulica,« je zanikala, da je oseba.

12 Npr. V. Loski, *Mistična teologija vzhodne Cerkve*, Ljubljana 2008, 96 in sl.; C. Yannaras, *The Freedom of Morality*, Crestwood 1984, 22–23.

13 F. M. Dostojevski, *Bratje Karamazovi*, Ljubljana 1977, 2. zv., 39–40.

Pekel, skrajno nasprotje Svete Trojice, je ravno v popolni izgubi vsakršnega osebnega občestva. Kot je trdil T. S. Eliot v *The Cocktail Party*¹⁴ in pri tem upravičeno nasprotoval Sartru, pekeli niso drugi ljudje, temveč jaz sam.

Isto misel najdemo v enem izmed temeljnih besedil pravoslavnega meništvá, v *Gerontikónu* oziroma *Izrekih svetih starcev*. Ko Makarij Egiptovski sprašuje lobanjo poganškega svečenika, kakšne muke prestajajo obsojeni v peklu, mu ta odvrne:

»Kolikor je nebo oddaljeno od zemlje, tolikšen je ogenj pod nami, v katerega smo postavljeni in nam sega od nog do glave. Ne gledamo si iz obraza v obraz, ampak se s hrbtom naslanjamo drug na drugega. Ko pa moliš za nas, pa si lahko drug drugemu vsaj nekoliko pogledamo v obraz.«¹⁵

V današnjem razčlovečenem svetu, kjer smo že vnaprej deležni pekla s tem, ko se ne zaziramo več v globlji smisel na obličjih drug drugega, je ena najpomembnejših nalog nas kristjanov v tem, da ponovno postavimo v ospredje najvišjo vrednost neposrednega osebnega občestva. Ne smemo dopustiti, da nadzor prevzamejo stroji, kot v anekdoti o psihiatru in njegovem novem pacientu. »Lažje se zberem,« je dejal psihiater ob njunem prvem srečanju, »če vas sploh ne gledam. Zato se bom usedel v kot, za zaveso, medtem pa se vi ulezite na divan in mi povejte svojo zgodbo.« Ko je minilo nekaj časa, je pacient postal sumničav, saj je bilo za zaveso nenavadno tiho. Zato je potihoma stopil prek sobe, kjer so se potrdili njegovi sumi. Poleg zavese je zagledal vrata in zraven stol, na katerem je bil magnetofon namesto psihiatra. Pacient ni bil preveč pre-

14 T. S. Eliot, *Iz pesmi, dram in esejev*, Ljubljana 1977, 95–213.

15 *Izreki svetih starcev*, Makarij 38, Celje 2002, 153; prevod nekoliko spremenjen (op. prev.).

tresen, saj je svojo zgodbo že večkrat povedal različnim psihiatrom in jo je tudi že posnel. Iz torbe je vzel svoj magnetofon, ga postavil na divan in vklopil. Nato se je spustil po stopnicah in vstopil v kavarno prek ceste. Tam je našel psihiatra ob skodelici kave. Tudi sam jo je naročil in prisedel k njemu. »Kaj pa vi,« je ugovarjal psihiater, »saj vendar ne smete biti tukaj! Morali bi ležati na divanu in pripovedovati svojo zgodbo.« »Ne skrbite«, je odgovoril pacient, »moj magnetofon jo pripoveduje vašemu.«

Kot kristjani moramo vztrajati pri temeljni potrebi po neposrednem osebnem srečanju: ne srečanju naprave z napravo, ampak osebe z osebo, iz obličja v obličje, iz *prósopon* v *prósopon*, po zgledu Trojice.

Pomen podobe: rast

Takšen je torej temeljni in prvotni pomen tega, da smo osebe po podobi Svete Trojice in po podobnosti z njo: to označuje odnos, ki je hkrati vertikalni in horizontalni, z Bogom in drugimi. A to še ni vse. Podoba obenem pomeni tudi gibanje, napredovanje, stalno iskanje, nedokončano potovanje. Biti oseba ne pomeni zgolj deliti, temveč tudi rasti. V tem se dotikata patristična teologija in sodobna psihologija, ki podobno osebe nima za nespremenljivo in statično, temveč jo razume kot odprto in v razvoju.

V pravoslavni teologiji se ta dinamični značaj osebe pogosto izraža z razlikovanjem med Božjo podobo in podobnostjo. V času, ko sta bila izraza prvič uporabljena v 1 Mz 1,26 – »naredimo človeka po svoji podobi, kot svojo podobnost« – v hebrejščini med njima po vsej verjetnosti ni bila mišljena kakršnakoli razlika. Pri teh izrazih gre preprosto za paraleli-

zem členov¹⁶, ki je pogost v Stari zavezi. Grški prevod Stare zaveze, *Septuaginta*, pa med njiju vstavlja veznik in: »po podobi (*eíkon*) in podobnosti (*homoíosis*).« Ali to morda nakazuje razliko med izrazoma? Pomenljivo je, da je beseda *homoíosis* uporabljena zgolj na tem mestu, kjer se nanaša na človeški rod pred padcem. Kasneje pa mesta, ki opisujejo človeški položaj po padcu, govorijo le o podobi (prim. 1 Mz 5,1 in 9,6). Iz tega sledi, da je podoba nekaj, kar je človeštvo ohranilo tudi v padlem stanju, medtem ko podobnost označuje Božjo zamisel o človeški osebi, našo izvorno slavo in poslednje upanje. Vseeno pa je negotovo, ali je bila to v resnici namera prevajalcev *Septuaginte*.

Med grškimi očeti je Irenej Lyonski (umrl ok. 200) prvi jasno razlikoval med podobo in podobnostjo. Trdil je, da je »popolni« človek v skladu tako z Božjo podobo kot s podobnostjo, medtem ko ima »nepopolni« le podobo, ne pa tudi podobnosti.¹⁷ Klement Aleksandrijski (umrl ok. 215) je prevzel to razlikovanje. Podobnost po njegovem mnenju pripada bolj prihodnosti kot preteklosti:

»Nekateri izmed naših piscev so razumeli, da so ljudje prejeli tisto, kar je 'po podobi', takoj po stvarjenju, pričakujejo pa, da bodo v prihodnosti, ko bodo postali popolni, prejeli, kar je 'po podobnosti'.«¹⁸

Za Origena (umrl ok. 254) je podobnost prav tako del našega eshatološkega upanja:

16 Paralelizem členov je značilno biblično slogovno sredstvo, pri katerem sta dva različna člena (na primer besedni zvezi v dveh zaporednih vrsticah) uporabljena za izraz določene misli ali podobe in osvetljujejo zapisano vsak s svojega zornega kota, na primer: »Sovrašтво zbuja prepire, ljubezen pa pokriva vse napake.« (Prg 10,12) (op. prev.).

17 Irenej Lyonski, *Zoper krivoverstva* V, 6, 1; V, 16, 2, Ljubljana 2018, 492 in 519.

18 Klement Aleksandrijski, *Stromata* II 22, 131, 5.